

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Cultura 12(1) 2020

ISSN 2083-7275

DOI 10.24917/20837275.12.1.10

Kamil Myszkowski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID 0000-0002-3341-3763

Wybrane aspekty przestrzeni w fotografii amatorskiej

Wiemy dobrze, że fotografia naszej matki nie jest żywa, ale niechętnie ją pomazemy lub zniszczymy. Żadna nowoczesna, racjonalna, świecka osoba nie sądzi, że przedstawienia wizualne należy traktować jak ludzi, lecz w szczególnych przypadkach zawsze skłonni jesteśmy zrobić wyjątek.

Mitchell 2015: 68

Fotografia, jako najbardziej egalitarna forma wyrazu, umożliwiającą dokonywanie rejestracji rzeczywistości przy niewielkich nakładach finansowych, technicznych, sprzętowych i umiejętnościowych, stała się popularnym medium, bez którego współcześnie nie wyobrażamy sobie świata. Przez dziesiątki lat technologia fotograficznej rejestracji rozwijała się i stawała bardziej dostępna. Koniec wieku XIX, a w szczególności początek XX przyniósł gwałtowny rozkwit ruchu fotoamatorskiego – pewnego fenomenu, praktyki kulturowej, która przejawiała się w różnych aspektach życia. Kim jest fotoamator? To pytanie może być pewnego rodzaju wyzwaniem, ponieważ trudno wytyczyć granicę między etapami bycia fotoamatorem i przejścia na „wyższy poziom” praktyk fotograficznych. Czy amatorem przestaje się być w momencie, gdy wykonywanie fotografii zaczyna przynosić korzyści finansowe? A może amatorem jest każda osoba, która czerpie przyjemność z wykonywania zdjęć? Na samego fotoamatora w historii patrzono na kilka sposobów. Z jednej strony był to miłośnik fotografii, z drugiej – nieświadomy użytkownik aparatu fotograficznego.

Niniejszy artykuł jest częścią większej analizy ruchu fotoamatorskiego, nad którą obecnie pracuję, a której celem będzie określenie i zbadanie wizerunku fotoamatora, jaki wykształcił się w historii fotografii, a także skonfrontowanie go ze współczesną praktyką fotograficzną i aktualizacja pojęcia fotoamatora. W artykule pragnę się pochylić konkretnie nad tematem przestrzeni w fotografii: rodzinnej, pamiątkowej i turystycznej, w tym fotografii rodziny na wakacjach, na którą zwrócił uwagę Pierre Bourdieu, a która według niego nie jest fotografią turystyczną, lecz nadal pozostaje fotografią rodzinną (Matuchniak-Krasuska 2010: 122). Nie będę natomiast omawiał fotografii amatorskiej aspirującej do artystycznej – uprawianej przez zaawansowanych przedstawicieli fotografii nieprofesjonalnej, wyróżniających się większą wiedzą, wrażliwością i świadomością medium.

W swoich rozważaniach chciałbym się skupić na temacie przestrzeni w obszarze fotografii amatorskiej, na tym, jak przestrzeń w tego rodzaju praktykach się przejawia, jak jest obrazowana, a w szczególności jakie zachowania różne rodzaje

przestrzeni determinują. Skupię się na prywatnej fotografii rodzinnej, która charakteryzuje się dużą swobodą, mimo silnego nacechowania stereotypowością. Jednak wpisywanie się w kulturowe klisze pozwoli wykazać pewne schematy, które wykształciły się wokół różnych przestrzeni na fotografii nieprofesjonalnej.

Jako punkt odniesienia posłuży mi zbiór amatorskich, anonimowych, rodzinnych odbitek fotograficznych liczący ponad tysiąc obiektów. Kolekcja trafiła w moje ręce w 2014 roku jako zbiór należący do jednej rodziny, przedstawiający znaczny okres życia jej członków. Stała grupa osób pojawiających się na zdjęciach wskazuje, że autorem fotografii mogą być różni przedstawiciele rodziny. Charakter ujęć, walory estetyczne i techniczne pozwalają określić zbiór mianem amatorskich zdjęć. Historia rodziny nie jest znana, wiadomo jednak, że pochodziła ona z Górnego Śląska. Wybór zbioru został podyktowany przede wszystkim jego wielkością oraz tym, że pochodzące z niego zdjęcia idealnie wpisują się w nurty rodzinnej fotografii amatorskiej i mogą być zobrazowaniem jej schematów. Porównując ten zbiór z innymi fotografiami amatorskimi, dochodzę do wniosku, że w tej kolekcji zauważyć można wszystkie wzory i podejścia charakterystyczne dla fotografii amatorskiej, co więcej – domowe zbiory są zazwyczaj uboższe ilościowo, przez co rodzaje fotografowanych przestrzeni są trudniejsze do wyszczególnienia. Bogaty zbiór daje więc większy ogląd analizowanego zjawiska.

W omawianej kolekcji znajdziemy zarówno fotografie rodzinne, wykonane w domu lub przy okazji uroczystości czy też życia codziennego, jak i fotografie turystyczne (dokumentujące najczęściej rodzinę na wakacjach). Są w niej kadry pozowane, ale i takie, które w naturalny sposób ukazują codzienność. Przy wyborze ważny był również fakt, że omawiane zdjęcia nie prezentują żadnej narracji narzuconej przez rodzinę, nie są to odbitki poszeregowane w albumie, tylko zbiór luźnych fotografii. Dzięki temu możliwe jest spojrzenie na całość i na poszczególne ujęcia bez dodatkowego zaplecza wiedzy o samej rodzinie – w przypadku analizy przestrzeni na fotografii odnosić się można wyłącznie do tego, jak została ona zobrazowana.

Analiza wybranego zbioru, ze względu na jego charakter, wielkość oraz anonimowość zdjęć, pozwala stwierdzić, że stanowi on odwzorowanie kategorii fotografii amatorskiej. Dzięki przyjrzeniu się bliżej tym zdjęciom możliwe będzie spojrzenie całościowo na zjawisko fotoamatorstwa. Aby jednak właściwie podjąć temat przestrzeni w fotografii amatorskiej, warto najpierw przyjrzeć się szerzej tego typu fotografii i przedstawić pokrótce motywy, jakie kierują osobami sięgającymi po aparat fotograficzny – nie w celach zarobkowych, ale aby uwiecznić otaczającą je rzeczywistość.

Historyczny fotoamator miłośnik to ktoś oddający się bezinteresownie swojej pasji, jednak posiadający odpowiedni nakład wiedzy, aby w pełni rozumieć techniczne aspekty medium i panować nad wykorzystywanymi narzędziami (Sobota 2001: 55). Fotograf amator traktowany był także jako użytkownik swobodny, pozbawiony świadomości medialnej, tworzący nieprofesjonalnie, w przekonaniu, że fotografia jest w stanie zapisać ślad doznań i wspomnień, którego należy prowadzić za rękę, aby sprostał wymaganiom fotografii (Potocka 2010: 117).

Słowo amator wywodzi się z łacińskiego *amare*, oznaczającego „kocha” – idealnie to znaczenie wpisuje się w wizję fotoamatora miłośnika wskazywanego przez

Adama Sobotę, ale również w przywołaną przez Henryka Latosia definicję, według której fotoamatorem jest „miłośnik fotografii uprawiający ją czynnie, ale nie zawodowo. Pod koniec XIX w. i na początku XX w. pojęciem tym określano fotografów, którzy [...] wolni byli od zrutynizowania i szablonów fotografii zawodowej i [...] nadawali fotografii rangę sztuki, tworząc kierunek zwany fotografią artystyczną” (Latoś 1979: 84). Istotna w fotoamatorstwie jest pasja i wolność, a także prostota i osobisty punkt widzenia.

Jedną z głównych motywacji dla amatorów, które przyciągają ich do fotografii, są same możliwości medium. Adam Sobota zwraca uwagę na to, że fotografia daje możliwość potwierdzenia poczucia własnej tożsamości, pozycji społecznej, stanu posiadania oraz aspiracji (Sobota 2001: 56). Pierre Bourdieu wskazuje pięć motywacji psychicznych, które sugerują wykonywanie, ale również przechowywanie i oglądanie fotografii. Są to, przywołane przez Annę Matuchniak-Krasuską: ochrona przed mijaniem czasu, komunikowanie się, wyrażanie uczuć, samorealizacja, prestiż społeczny oraz rozrywka (Matuchniak-Krasuska 2010: 114). Justyna Ryczek rozszerza powyższe o samo potwierdzenie swojej egzystencji: „Fotografujemy, nawet gdy nie mamy nic do powiedzenia, nic nie chcemy pokazać, ale jesteśmy, więc robimy zdjęcia. Zatrzymujemy moment, uwidaczniamy siebie, demonstrujemy, że coś przeżyliśmy / przeżywamy” (Ryczek 2010: 105).

Niezależnie od motywacji i możliwości, jakie daje fotografia, wykonywanie zdjęć weszło w nawyk, stało się czymś oczywistym. Odbitki fotograficzne przedstawiające bliską osobę traktowane są ze szczególnym namaszczeniem. Zdjęcia ukochanych, członków rodziny eksponowane są jako ważna ozdoba domu, w nobilitujących je ramkach. Kadry umieszczane są w specjalnie przygotowanych albumach, te ważniejsze nosimy przy sobie (na przykład w portfelu). Współcześnie tradycyjne odbitki zastępują także fotografie w pamięci telefonu komórkowego – nastąpiła technologiczna zmiana, jednak funkcja takich rytuałów pozostaje niezmienna: fotografia skraca dystans, przywołuje wspomnienia, niweluje tęsknotę i pozwala dostrzec zachodzącą zmianę.

Prywatne, publiczne, wyobrażone – przestrzenie na fotografii amatorskiej

W tym miejscu chciałbym się zająć problemem przestrzeni – pragnę zwrócić uwagę na trzy typy przestrzeni, jakie przejawiają się w fotografii amatorskiej: prywatną, publiczną i wyobrażoną. Chciałbym wykazać, jak różnego rodzaju przestrzenie są obrazowane na zdjęciach oraz jakie zachowania osób na nich przedstawionych determinują.

Analizowane kadry przedstawiają sytuacje prywatne, uroczystości rodzinne, takie jak chrzciny, komunie, śluby, pogrzeby, ponadto wyjazdy wakacyjne do różnych miejsc w Polsce (oraz nieliczne wykonane za granicą), sytuacje wykreowane i pozowane tudzież codzienne życie. Na zdjęciach uwieczniono dzieci, osoby dorosłe pojedynczo i w grupach, a także zwierzęta. Praktycznie nie występują fotografie, na których nie przedstawiono ludzi. Ujęcia zostały wykonane zarówno w miejscach publicznie dostępnych, jak i prywatnych. Analizując fotografie, można wyróżnić cztery pokolenia rodziny. Większość zdjęć wykonano w drugiej połowie XX wieku (choć

pojawiają się również pojedyncze obrazy z wcześniejszego okresu), jednak dokładny przedział czasowy jest trudny do określenia. Z kilkoma wyjątkami fotografie nie zawierają opisów sugerujących daty ich powstania, miejsce czy przedstawione osoby¹. W zbiorze występuje kilka fotografii barwnych, jednak przeważająca większość to odbitki czarno-białe. Kilka kadrów występuje w większej ilości egzemplarzy (niektóre z widocznymi błędami, które wystąpiły podczas kopiowania odbitek z negatywu, takimi jak: prześwietlenie lub niedoświetlenie, plamy po chemikaliach fotograficznych).

Zgodnie z typologią, jaką posługiwał się Pierre Bourdieu, wśród omawianych fotografii można wskazać zdjęcia rodzinne, zdjęcia turystyczne oraz zdjęcia rodziny na wakacjach. Zdjęcia rodzinne wiążą się głównie z pierwszą kategorią omawianych przeze mnie rodzajów przestrzeni – z przestrzeniami prywatnymi.

Takimi prywatnymi przestrzeniami spotykanymi na fotografiach amatorskich będą wszystkie te miejsca, w których od bohaterów fotografii nie wymaga się oficjalnego zachowania. Jednym z najistotniejszych przykładów będzie tu przestrzeń domowa. Na fotografiach wykonanych w przestrzeni domu lub mieszkania ujęto sytuacje mniej oficjalne – w szczególności codzienne chwile. Stanowią one większą część kolekcji. Przykładem może tu być pozowanie przy świątecznej choince (fot. 1) lub przy meblościance z kryształowymi naczyniami, przy telewizorze, podczas zabawy, na kanapie czy w łóżku. W analizowanym zbiorze dużą ilość stanowią również spotkania przy stole, takie ujęcia mają często charakter prywatny, mimo że przedstawiają większą grupę osób. Fotografujący nie przejmował się fotografowaną sytuacją, często są to przyjęcia z alkoholem, natomiast sfotografowane osoby jedzą i piją, przez co uwiecznione zostały w niekorzystnych pozach (co nie byłoby dopuszczalne w fotografii oficjalnej). Jako fotografie w przestrzeni prywatnej można również potraktować kadry uwieczniające nieoficjalne części oficjalnych wydarzeń, takie jak na przykład niektóre sytuacje weselne, sylwestrowe czy urodzinowe.

W przestrzeniach prywatnych możemy zaobserwować zmiany zachodzące w życiu bohaterów fotografii – ujęcia wchodzące w obręb przestrzeni prywatnej przedstawiają osoby w naturalny sposób, niekoniecznie odświętnie ubrane, czasem niechętnie pozowaniu, zasłaniające się ręką. Na takich zdjęciach idealnie ukazana jest kondycja psychiczna modeli. Pozy przyjmowane w przestrzeniach prywatnych często nie są wystudiowane i sztuczne, dzięki czemu można dostrzec prawdziwe relacje między członkami rodziny.

W przypadku fotografii rodzinnej dominują zdjęcia dzieci. W przestrzeni prywatnej możemy zaobserwować sposób spędzania przez nie czasu, ale również to, jakie przyjmują pozy, kiedy są świadome rejestrowania chwili. Osoby fotografujące nie unikają też uwieczniania sytuacji, które być może powinny zostać w sferze tabu, takich jak kąpiel czy nagość wynikająca z przebierania.

---

¹ Wyjątek stanowi kilka fotografii, między innymi zdjęcie przedstawiające grupę 44 osób pozujących pod pomnikiem, opisane na rewersie „Pamiętka z Pragi Czeskiej. Praga. Dnia 21.VIII.1948 r.”. Innym przykładem opisu może być fotografia pamiątkowa przedstawiająca dziewczynkę pozującą z telefonem w ręku – opis na rewersie brzmi: „Drogiej Ali ofiaruję swą podobiznę Ania”.

Fot. 1. Anonimowa fotografia amatorska przedstawiająca kobiety pozujące przy choince we wnętrzu domu; fot. ze zbiorów Kamila Myszkowskiego

Analizując fotografie rodzinne wykonane w domowej przestrzeni prywatnej, można dojść do wniosku, że mimo iż przestrzeń prywatna znacząco wpływa na zachowanie fotografowanych osób, na sposób ich obrazowania, to sama przestrzeń w ich wypadku jest marginalizowana. Temat fotografii stanowi człowiek, jego zachowania, przeżycia i relacje z innymi. Dla fotografii amatorskiej charakterystyczne jest umieszczanie ważnego motywu – tematu zdjęcia w centrum kadru, dlatego w przypadku zdjęć z kolekcji, które powstały w przestrzeni prywatnej, to osoby stanowią główny motyw usytuowany pośrodku, natomiast sama przestrzeń prywatna (domu, mieszkania, pokoju) tylko je otacza. Mimo to analizując fotografie, można dostrzec, że wykonano je najczęściej w kilku powtarzających się częściach przestrzeni prywatnej, na przykład przy stole, na kanapie, przy choince, wokół telewizora. Dlatego przestrzeń prywatna, która sama w sobie nie stanowi tematu zdjęć, wybija się z nich. Przestrzeń otacza bohaterów i daje nam informację o tym, jacy są, co jest dla nich ważne. Stół, przy którym się gromadzą, mówi o charakterze spotkań (uroczyste spotkania mają w centrum stół bogato zastawiony jedzeniem i trunkami, nie brakuje też ozdób takich jak bukiet kwiatów, mniej formalne – stół z kawą, herbata), mówi również o bliskości relacji – bohaterowie zdjęć siedzą przy stole blisko siebie, często się obejmują, uśmiechają, wznoszą trunki na znak toastu.

Przestrzeń jest ponadto formą podkreślenia statusu rodziny. Na zdjęciach możemy dostrzec telewizor, dekoracje, ozdobne kryształowe naczynia, fragmenty obrazów, rośliny stanowiące wystrój wnętrza. Bohaterowie zdjęć chętnie przy nich pozują – poza jest tu kreacją, a wyposażenie przestrzeni prywatnej stanowi pewnego rodzaju trofeum, potwierdzenie statusu, dumę sfotografowanych osób. Przestrzeń prywatna na fotografii amatorskiej może nam więc dużo powiedzieć o kondycji społeczeństwa, o aspiracjach, o osiągnięciach, o standardach życia.

Ciekawym jest też dostrzegane na kilku zdjęciach zjawisko, które można określić jako próbę wyjścia poza konwencję amatorską w kierunku fotografii profesjonalnej, rzemieślniczej. Przestrzeń prywatna staje się tłem dla ujęć stylizowanych na te wykonywane w studiu fotograficznym. Najczęściej bohaterowie stoją wtedy przy neutralnej, pustej ścianie, która staje się tłem dla fotografowanej postaci. Osoby fotografowane w ten sposób przyjmują pozy podobne do tych znanych ze zdjęć atelierowych, ujęte są w całej postaci, pojedynczo lub w grupach. Jest to przykład tego, jak przestrzeń prywatna staje się przestrzenią wyobrażoną, ale jest również potwierdzeniem tego, że w przestrzeni prywatnej bohaterowie zdjęć i osoby fotografujące czują się na tyle swobodnie, że próbują eksperymentować z fotograficzną konwencją.

Drugą grupę będą stanowiły przestrzenie publiczne. Na fotografiach amatorskich będą to przede wszystkim miejsca, do których wszyscy mają równy dostęp – takie jak miasto, park, plaża, kościół, instytucje publiczne, natura. Sytuacje fotografowane w takich przestrzeniach charakteryzują się przyjmowaniem przez osoby pozujące innej postawy, szczególnie jest to widoczne w przypadku fotografii okolicznościowej, pozowanej lub turystycznej w odwiedzanym miejscu. W przypadku tej ostatniej dostrzegalny jest schemat przedstawiania przestrzeni. Zazwyczaj są to kadry ukazujące szerszy plan, w który wkomponowano pozującą postać. Często stosuje się w przypadku takich fotografii podstawowe zasady kompozycji (na przykład trójkopiecki obrazu – umieszczanie postaci lekko z lewej lub z prawej strony). Dominują zdjęcia widoków charakterystycznych dla turystycznego miejsca (fot. 2), pomniki, słynne budynki, morze lub góry. Osoba przedstawiona na zdjęciach najczęściej stoi lub siedzi w sztywnej pozie, czasem się uśmiecha – tego typu fotografie stają się potwierdzeniem czyjeś obecności w przestrzeni publicznej, dowodem wyjazdu, udokumentowaniem ważnej chwili.

Fot. 2. Anonimowa fotografia amatorska przedstawiająca mężczyznę pozujących przed pomnikiem na Westerplatte; fot. ze zbiorów K. Myszkowskiego

W opozycji do przestrzeni prywatnej przestrzeń publiczna ma na zdjęciach amatorskich kluczowe znaczenie – szczególnie jest to dostrzegalne w przypadku fotografii o charakterze turystycznym. Bycie turystą, podróżowanie, zwiedzanie, odkrywanie miejsc nieodłącznie związane jest z fotografowaniem. Samo fotografowanie stanowi istotny wyznacznik bycia turystą (Lewenstein 214: 33), zdjęcie jest traktowane jako trofeum, pamiątka i potwierdzenie obecności turysty w odległym miejscu, a także jako okno na świat dla osób, które nie odbyły podróży.

Marta Lewenstein wskazuje kilka funkcji fotografii w doświadczeniach turystycznych (Lewenstein 214: 35). Po pierwsze, fotografia reaktywuje myśli i wspomnienia, a zdjęcie jest dosłownie nośnikiem wspomnień. Ponadto dla fotografii turystycznej charakterystyczne są również funkcje dokumentacyjna oraz przedstawieniowa, mająca na celu ukazanie osobowości i tożsamości jednostek. Fotografii turystyczne charakteryzują się też funkcją zacieśniającą więzi społeczne. Najbardziej oczywistą jest jednak funkcja informacyjna, która przejawia się w tym, że fotografia taka jest przede wszystkim przekazem o odwiedzanym miejscu.

Fotografia turystyczna wiąże się także z uleganiem stereotypom. Przejawiają się one między innymi w sposobach obrazowania znanych miejsc i doborze tematów – wynikającym z zakorzenionych w kulturze wizerunków, ale i w przyjmowaniu pól w kontekście odwiedzanego i fotografowanego miejsca. W przypadku zdjęć pochodzących z omawianej kolekcji widoki przestrzeni publicznej (turystycznej) przypominają ujęcia pocztówkowe, możemy na nich zobaczyć na przykład pomniki, rzeźby, miejsca pamięci, które są fotografowane w pełni (rzadziej delikatnie wykadrowane). Postać najczęściej stanowi niewielki element kadru – w przypadku zdjęć turystycznych to przestrzeń dominuje, staje się tematem zdjęcia, człowiek wygląda czasami jak intruz. Mimo wszystko fotografia turystyczna staje się pamiątką z podróży, ma charakter dokumentalny i jest przywołanym już wyżej potwierdzeniem obecności w jakimś miejscu, ale również przedłużeniem wyjazdu – po powrocie, oglądając zdjęcia i pokazując je innym, fotoamatorzy mogli snuć opowieści o dalekich miejscach. Analizując omawiany zbiór, można dostrzec, że przestrzeń publiczna wpływa na sposób fotografowania – fotograf chce ująć jak najwięcej, jakby chciał zmieścić na zdjęciu jak najwięcej informacji o fotografowanym miejscu. Kadruje szerzej, korzysta z wielu planów, aby pokazać relacje ludzi z przestrzenią, jak i elementów samej przestrzeni. Przestrzeń publiczna na fotografii amatorskiej jest więc opozycją do przestrzeni prywatnej. Porównując fotografie zawarte w analizowanym zbiorze, wykonane w przestrzeniach prywatnych i publicznych, można zauważyć pewien schemat. Zdjęcia powstałe w przestrzeniach prywatnych są ciaśniejsze, bardziej skupione na relacjach międzyludzkich, natomiast te wykonane w przestrzeniach publicznych najczęściej pokazują relację człowieka z otoczeniem, dają również wrażenie otwartości, przestronności. Ponadto w przestrzeniach prywatnych osoby najczęściej nie są pokazane w całości, tak jak to jest zauważalne w przestrzeniach publicznych.

Charakter fotografii wykonanych w przestrzeniach publicznych zdecydowanie różni się od tych w przestrzeniach prywatnych. Czasem jednak te dwie przestrzenie mogą się zająć. Zacieranie się granic między przestrzeniami prywatnymi i publicznymi można obserwować na zdjęciach wykonanych na przykład latem na plaży

(ujęcia przedstawiające rozebrane osoby leżące na kocach lub stojące w morzu, dzieci biegające nago), ale i w naturze (ujęcia przedstawiające spożywanie alkoholu pod drzewami).

Fotografia jest także sposobem spędzania czasu wolnego, nie bez powodu Clément Chéroux wskazuje, że medium uczestniczy w ekspansji „społeczeństwa rozrywki” (Chéroux 2014: 91). Swoje słowa autor odnosi w szczególności do bardziej lub mniej formalnych grup zrzeszających fotografów amatorów. Wszelkiego rodzaju kluby i stowarzyszenia fotograficzne stawały się motywacją do rozwoju, budowania relacji społecznych, wymiany doświadczeń, jednak nie można zaprzeczyć, że były to zrzeszenia hobbystyczne, służące kultywowaniu zainteresowań.

Fotoamatorzy poza klubami również realizowali potrzeby rozrywkowe, wykonując zdjęcia niemające na celu utrwalenia ważnych chwil na przykład w życiu rodzinnym. W tym momencie chciałbym wskazać ostatnią przestrzeń, która idealnie wpisuje się w te tendencje. Przestrzeń wyobrażona na fotografii amatorskiej nie jest jednak rodzajem miejsc fizycznych, w których wykonywane są fotografie. To raczej przestrzeń symbolicznej praktyki, jaką byłaby kreacja fotograficzna uprawiana przez amatorów. Należałoby tu wskazać wszelkie zabawy, służące na przykład odgrywaniu ról przed aparatem – pozowanie, ustawianie modeli, scenki, przebieranki, ale także zmiana funkcji omawianych wcześniej przestrzeni publicznych i prywatnych na cele fotograficzne.

W analizowanym zbiorze znaleźć można przykłady wchodzenia amatorów w przestrzeń wyobrażoną. Szczególnie często sprowadza się to chociażby do przebierania dziecka w formie zabawy w różnego rodzaju stroje na potrzeby zdjęcia i aranżowanie scenerii z wykorzystaniem zabawek oraz mebli domowych (fot. 3). W przypadku takich fotografii przebrana postać dziecka najczęściej umieszczana jest w centrum kadru – tematem staje się dziecko samo w sobie, nie zaś to, w jakiej przestrzeni czy wydarzeniu jest obrazowane. Tego typu teatralizowane sytuacje fotografowane są raczej jako żart, jednak dostrzegam w nich także potrzebę rejestrowania chwili, zmieniającej się rzeczywistości, ale przede wszystkim uczucia rodzica wobec dziecka.

Wchodzenie w przestrzeń wyobrażoną w fotografii amatorskiej będą stanowiły również wszelkiego rodzaju sytuacje wykonywania zdjęć grupy osób – najczęściej członków rodziny lub przyjaciół. Mimo że układ postaci na fotografii odzwierciedlał role rodzinne i społeczne – odświętny strój, sztywna poza i serdeczne gesty, to jednak trzeba spojrzeć na takie kadry jako wyraz świadomej kreacji. Decyzja o tym, kto zostanie zaprezentowany w konkretnym miejscu w grupie, jest pewnym wyobrażeniem tej grupy. W związku z tym warto się zastanowić nad tym, czy fotografie przedstawiające jakąś grupę – w oderwaniu od kontekstu miejsca – nie stanowią właśnie przestrzeni wyobrażonej.

Dla przestrzeni publicznych, szczególnie turystycznych, również można wyśzczególnić przestrzeń wyobrażoną. Dostrzegam to zwłaszcza w omawianym zbiorze. Na zdjęciach ukazujących bohaterów pozujących na tle widoków lub znanych miejsc dominują sztywne pozy, czasem uśmiech – postawa sugeruje kreowanie sfotografowanych osób na kogoś na kształt zdobywcy czy historycznego odkrywcy nowych lądów, który do dokumentowanej przestrzeni musiał przebyć długą

Fot. 3. Anonimowa fotografia amatorska przedstawiająca dziecko w przebraniu, w towarzystwie zabawki; fot. ze zbiorów K. Myszkowskiego

i obfitującą w trudy drogę. Przestrzeń wyobrażona jawi się w przypadku takich zdjęć ze zbioru jako triumf pozy turysty.

Obraz rodziny w przestrzeni fotografowanej

Fotografię rodzinną Tomasz Ferenc dzieli na formalną i niepozowaną (Ferenc 2004: 107). Ta formalna wykonywana była w studiu fotograficznym i miała przedstawiać rodzinę jako stabilną, pełną godności i w określonych rolach. Tego typu fotografia dominowała do roku 1880. Fotografia niepozowana ma natomiast ukazywać osobowość, a nie rolę społeczną. Rodzinna fotografia formalna, praktykowana także w XX i XXI wieku, to przede wszystkim kadry wykonywane podczas takich uroczystości jak śluby czy komunie – choć i przy tych wydarzeniach wykonywane są niepozowane fotografie amatorskie, skupione raczej na przebiegu ceremonii (w przypadku ślubów: zakładanie obrączek, wyjście z kościoła, przyjęcie itp.) (Matuchniak-Krasuska 2010: 115).

Susan Sontag wskazuje, że fotografowanie życia rodziny lub innej grupy to najwcześniejsze powszechne zastosowanie fotografii (Sontag 2017: 15). Powszechność powoduje, że fotografii rodzinnych powstaje bardzo dużo. Współcześnie, kiedy fotografia cyfrowa jest czymś oczywistym i każdy użytkownik smartfona ma do dyspozycji wbudowany aparat fotograficzny, fotografować życie rodziny możemy bez większych przeszkód i bez obaw o koszty każdego zdjęcia, ale i bez refleksji.

Clément Chéroux przywołuje badania nad fotografią rodzinną, które prowadził w drugiej połowie XX wieku we Francji Bourdieu, podkreślając, że taka fotografia pełna jest stereotypowości, jeśli chodzi o tematykę i zakres fotografowanych motywów – dzieci, krewni, przyjaciele, zwierzęta domowe itd. (Chéroux 2014: 95).

Fotografia jako świadek historii rodziny pozwala stworzyć kronikę o dowolnej narracji choćby w formie albumu na zdjęcia. W takich zbiorach zdjęcia są selekcjonowane, aby układać się w odpowiednią opowieść. Co więcej, amatorskie fotografie rodzinne prawie nigdy nie są udostępniane bez komentarza – każda opowieść o zdjęciu powoduje ponowne przeżywanie oglądanych zdarzeń. „Fotografia rodzinna, wakacyjna czy okolicznościowa ma być dla oglądających katalizatorem wyobraźni, a dla uczestników zdarzenia dowodem ich prawdomówności, realistycznym wsparciem wspomnień i przekazów” (Potocka 2010: 119). Formą budowania narracji rodzinnej mogą być opisy i podpisy zamieszczane na zdjęciach i w albumach. Ważną cechą fotografii rodzinnych były ich realizm i czytelność (Matuchniak-Krasuska 2010: 115), aby oglądający mógł rozpoznać uwiecznione osoby, miejsca i sytuacje.

Jaki obraz rodziny jawi się z omawianego zbioru fotografii? Przede wszystkim można wnioskować, że uwiecznieni zostali ludzie, dla których relacje rodzinne mają duże znaczenie – świadczą o tym liczne zdjęcia grupowe podczas uroczystości w domu i poza nim (przyjęcia na sali). Rodzina, do której należał zbiór fotografii, to młodzi rodzice, ich dziecko (córka), dziadek i babcia, są także ujęcia pradziadka (informuje o tym podpis z dedykacją na rewersie) oraz dalszej i bliższej rodziny. Te postaci przewijają się na zdjęciach najczęściej. W przestrzeni prywatnej (w domu bohaterów zdjęć) przy okazji różnych uroczystości gromadzą się bliscy. Najczęściej jest to okres świąt Bożego Narodzenia oraz Nowego Roku. Wtedy przestrzeń zmienia się diametralnie, w topografii pojawia się choinka, będąca częstym motywem na zdjęciach. Przestrzeń prywatna zogniskowana jest przy okazji spotkań rodzinnych wokół stołu. Stół jako miejsce spotkania jednoczy zgromadzonych.

Rodzina z fotografii jest katolicka, świadczą o tym kadry wykonane w przestrzeni publicznej – kościół katolicki. W zbiorze znajdują się ujęcia pokazujące uroczystość zaślubin, chrztu oraz komunii. W przestrzeni prywatnej wiara bohaterów przejawia się na przykład w formie dewocjonaliów (obrazki, krzyże). Także choinka jest symbolem wiary.

Dla rodziny ważny był czas wolny, szczególnie okres wakacyjny stawał się dużą motywacją do wykonywania zdjęć. Bohaterowie mogli sobie pozwolić na podróże do bliższych i dalszych miejsc, świadczą o tym zdjęcia wykonane w przestrzeni publicznej – mniejszych i większych miast w Polsce oraz wsi, ponadto miejsc turystycznych, historycznych, przyrody. Przestrzenie publiczne związane z podróżami bohaterów to na przykład Gdańsk – jego starówka, port, plaże, Westerplatte. Jest również Oświęcim, Jura Krakowsko-Częstochowska (skały, zamki), ale i niezidentyfikowane miasta. Z czasem wolnym związane są zabawa i pozowanie, czyli przestrzeń wyobrażona. Na wielu zdjęciach widzimy przebrane dzieci, ustawione przez rodziców, widzimy również pozujących dorosłych, którzy zostali uchwyceni przy okazji przyjęć.

Rodzina na fotografiach jawi się jako szczęśliwa, kochająca, żyjąca bez trosk i zmartwień – przynajmniej takie wrażenie odnosi się, analizując zdjęcia. Miejsca, które widzimy, są pozytywne, stoły są pełne, mieszkania schludne, relacje między poszczególnymi osobami na zdjęciach dają wrażenie zacieśnionych.

Jeśli chodzi o topografię przestrzeni otaczającej tę rodzinę, to warto wyszczególnić przestrzeń prywatną i publiczną. Topografia przestrzeni prywatnej,

w szczególności domowej, to przede wszystkim stół, który w kadrze najczęściej znajduje się w centrum. Stół jednocy, pomieści wiele osób, nie brakuje na nim jedzenia i trunków, bywa przystrojony kwiatami. Ważny element topografii przestrzeni prywatnej uzupełnia wersalka bądź kanapa, na której ciasno siedzą członkowie rodziny lub która jest tłem dla fotografowania dzieci. Wersalka w przestrzeni prywatnej również zacieśnia relacje między bohaterami zdjęć – siedzą oni na niej bardzo blisko siebie, nie ma między nimi dystansu. Dopełnieniem topografii przestrzeni prywatnej jest pozostałe wyposażenie mieszkania, takie jak telewizor lub meble (witryna z kryształowymi naczyniami, regał) oraz choinka. Przestrzeń prywatna jest ciasna, przytulna, analizując kolekcję fotografii, można mieć wrażenie, że składa się ona tylko z jednego pomieszczenia – pokoju dziennego, chociaż na niektórych zdjęciach widoczne są na przykład drzwi do kuchni, w której stoi lodówka. Domowa przestrzeń prywatna jest w zdecydowany sposób oddzielona od przestrzeni publicznej, zewnętrznej. Nawet jeśli na zdjęciach widoczne jest okno, nie mamy możliwości ustalenia, co znajduje się na zewnątrz, ze względu na firanki i zasłony, które tworzą pewnego rodzaju barierę dla spojrzenia.

Topografia przestrzeni publicznej uwarunkowana jest miejscem, w którym zrobiono zdjęcia. W przypadku ujęć o charakterze turystycznym przestrzeń stanowi widok na przykład na morze, góry lub panoramę miasta. Nierzadko przestrzenią publiczną jest też las, pole, ogród. Wiele kadrów obrazujących przestrzeń publiczną zawiera charakterystyczne punkty w topografii miejsc turystycznych, takie jak pomniki, zamki i słynne budynki. Najczęściej to one same są tematem zdjęć – człowiek jest tylko dopełnieniem i stara się nie zaburzać przestrzeni.

Należy pamiętać, że przedstawienie przestrzeni na fotografii od samego początku medium było dużym problemem. Fotografia sprowadza rzeczywistość do powierzchni dwuwymiarowej – wszelka głębia, wrażenie przestrzenności to tylko fikcja, odbierana na różne sposoby. A jednak fotografia czytana jest bez problemu i przestrzenie ujęte na zdjęciu jesteśmy w stanie przypisać ich pierwowzorom w rzeczywistości.

Fotografia amatorska często kieruje się zupełnie innymi regułami niż fotografia profesjonalna, dominują w niej inne funkcje, jest też większa tolerancja na błędy. Amatorzy obrazują otaczający ich świat, ludzi i obserwowane sytuacje, często kierując się emocjami i relacjami, w jakich pozostają z fotografowanym miejscem czy osobami. Dzięki swobodzie wyrazu jest możliwość docierania do głębi analizowanych fotografii amatorskich.

Artykuł miał na celu wskazanie, w jaki sposób wybrane przestrzenie przejawiają się na fotografiach amatorskich. Wskazano analizy przestrzeni prywatnej, publicznej i wyobrażonej, a także syntezę postaw i cech przedstawicieli ruchu fotoamatorskiego. Przestrzeń często determinuje zachowania osób na zdjęciach – zarówno sposób pozowania (swobodny lub poważny), jak i temat zdjęć (ludzie i ich życie lub człowiek wobec przestrzeni). Różnego rodzaju przestrzenie stanowią nieodłączną część fotografii; nawet jeśli tak jak w przypadku amatorskich fotografii rodzinnych przestrzeń jest marginalizowana, to jednak jesteśmy w stanie dostrzec jej charakterystyczne elementy. Nie ulega wątpliwości, że fotografie nieprofesjonalne mają duży potencjał badawczy, który był dotychczas wykorzystywany i może się stać źródłem kolejnych refleksji.

Bibliografia

- Chéroux Clément. 2014. Wernakularne. Eseje z historii fotografii. Tomasz Swoboda (przeł.). Warszawa.
- Ferenc Tomasz. 2004. Fotografia. Dyletanci, amatorzy, artyści. Łódź.
- Latoś Henryk. 1979. 1000 słów o fotografii. Warszawa.
- Lewenstein Marta. 2014. Znaczenie fotografii w turystyce. Kraków.
- Matuchniak-Krasuska Anna. 2010. Zarys socjologii sztuki Pierre'a Bourdieu. Warszawa.
- Mitchell W. J. T. 2015. Czego chcą obrazy?. Łukasz Zaremba (przeł.). Warszawa.
- Potocka Maria Anna. 2010. Fotografia. Ewolucja medium sztuki. Warszawa.
- Ryczek Justyna. 2010. Nadmiar fotografii – jestem, więc fotografuję (a może fotografuję, więc jestem?). W: Społeczne dyskursy sztuki fotografii. Marianna Michałowska, Piotr Wołyński (red.). Poznań. 105–113.
- Sobota Adam. 2001. Szlachetność techniki. Artystyczne dylematy fotografii w XIX i XX wieku. Warszawa.

Streszczenie

Artykuł dotyczy wybranych aspektów przestrzeni zobrazowanej na fotografii amatorskiej. Autor proponuje podział na przestrzeń prywatną, publiczną i wyobrażoną. W pierwszej części skupiono się na analizie fotoamatorstwa, zdefiniowaniu postaci amatora, a także na motywacjach, które nim kierują. W drugiej części skupiono się na fotografii rodzinnej, pamiątkowej i turystycznej, w których przejawiają się trzy powyższe przestrzenie.

Selected aspects of space in amateur photography

Abstract

The article concerns selected aspects of space illustrated in amateur photography. The author proposes a division into private, public and imaginary space. The first part focuses on the analysis of photo-amateurship, defining the amateur himself and motivations that guide him. The second part concentrates on family, souvenir and tourist photography, in which the three above-mentioned spaces are manifested.

Słowa kluczowe: fotografia, fotografia amatorska, przestrzeń w fotografii, fotografia rodzinna

Key words: photography, amateur photography, space in photography, family photography

Kamil Myszkowski – mgr, doktorant w Instytucie Nauk o Kulturze i Studiów Interdyscyplinarnych na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W obrębie jego zainteresowań naukowych znajduje się fotografia jako medium, w szczególności ruch fotoamatorski, historia i archeologia fotografii. Jest członkiem rzeczywistym Związku Polskich Artystów Fotografików.